

Fredstanken - forsvarstanken

Taler

Johan Scharffenberg

Dato

2 mars 1948

- 1 Mange finner en uforsonlig motsetning mellom fredstanken og forsvarstanken. Kan et menneske som søker logisk sammenheng i sitt livssyn, samtidig være ærlig fredsvenn og ærlig forsvarsvenn?

- 5 Fridtjof Nansen var det. Jeg har selv tenkt meget over dette spørsmål og i kveld skal jeg søke å vise muligheten av å forlike disse tankene ved å stille dem sammen inn under tanken om retten som den høyeste verdi.

- Først må jeg holde oppgjør med læren om krig som middel til å avgjøre mellomfolkelig strid, etter et berømt ord av general Clausewitz (1780-1831):
10 «Krig er politikkens videreførelse med andre midler».

- Jeg avskyr psykisk og fysisk vold både mellom de enkelte mennesker og mellom folkene. Som argument har vold intet verd om den er aldri så slående. Vold
15 beviser intet om sannhet, om rett. Det er bare gammel overtro at utfallet av en tvekamp eller av en krig er en «gudsdom». Fra religiøst synspunkt er det blasfemi å hevde at Gud alltid står på seierherrens side. Bare hvis man godtar ligningen

- 20 **MAKT = RETT**

kan man i utfallet av et slagsmål eller av en krig se en rettferdig dom.

- Aktelsen for menneskelivets hellighet brytes ned i krigen. Rettsbegrepene mister
25 sin makt over sinnene når vold blir borgerdyd. Den militære lydighetsplikt opphever det personlige ansvar for soldatens handlinger, han skal drepe så mange «fiender» og ødelegge så meget av «fiendtlig» eiendom som mulig, uten hensyn til om den enkelte fiende har ansvar for krigen. Og hærledelsen kan ikke følge Kants morallbud at en aldri skal bruke et annet menneske bare som middel,

- den kan se seg tvunget til å ofre tusen liv i kampen om en haug, et fort.

Krigens fasit blir alltid tap for menneskeheten som helhet, ja, som regel mer tap enn vinning for seierherren selv.

35

Man har påstått krigens biologiske nødvendighet i kampen for tilværet som middel til «de best skikkedes overleven», til utryddelse av «mindreverdige» individer eller raser og derfor som et styrkende «stålbad» for et folk. Dette er forfalskning av Darwins mening. Kampen for tilværet er - som Krapotkin har vist - en kamp mot ugunstige livskår (uår med tørke eller frost osv.), mot sykdom, mot farlige dyr m.m.; men frasett parringskampen er det sjelden kamp mellom dyr av samme art.

40

Krigen virker snarest som «kontraseleksjon», - de tapreste, de fysisk og delvis også psykisk best rustede unge menn faller eller blir lemlestet, undermålere og sveklinger slipper militærtjenesten og kan forplante seg.

45

Vårt folk ble ikke svekket ved 125 års fred 1814-1939, men hadde en oppgangstid som aldri før. Det tyske folk går ikke styrket ut av «stålbadet» i den første og den annen verdenskrig, seierherrene heller ikke.

50

Menneskets overlegenhet over andre dyr skyldes utviklingen av den store hjerne. Både overfor naturforholdene og mellom menneskene innbyrdes blir kampen for tilværet stadig mer kamp med hjernene enn med nevene. Mer og mer overtar maskinene det arbeid som ellers måtte utføres med muskelkraft, desto viktigere blir åndsevnene.

55

Arkimedes med sine sirkler var verdifullere enn de soldater som drepte ham. En bokser ville lett kunne slå ned den lille spinkle Einstein. Vitenskapsmenneskets arbeid veier stadig mer - dessverre også for krigsførselen. Minerva arbeider også for Mars, krig blir allikevel ikke «ultima ratio», den siste fornuftgrunn, men rasjonalisering av det irrasjonelle, det ofres tankekraft, ja geni, på å legge de klokeste planer, lage de farligste våpen, hisse med den listigste propaganda - løgn virker som giftgass. Således arbeider fornuften ennå for voldsmaktene.

60

65

Menneskene har hovent tatt artsnavnet «Homo sapiens», fornuftsvesenet i dyreriket. Men hvis statenes utenrikspolitikk ble ledet av langsynt fornuft, ville den aldri føre til krig. Krigens årsaker ligger i de irrasjonelle krefter i mennesket,

70 den slipper løs dyriske instinkter som er vår arvesynd.

Og «krigens poesi» er bare romantisk «dikt og forbannet løgn». Krig er ikke idyll, men angst, råskap, sykdom, lus, skitt. Dens dragning for umodne sinn ligger i spenningen og stemningsrusen. Dog skal det ikke bli fortiet at mot,
75 kameratskapsånd, medfølelse - undertiden også med sårede «fiender» - og selvoppofrelse kan utfolde seg, men disse verdifulle følelser har mer enn nok av oppgaver i fredstid. Krig er ikke nødvendig for å styrke moralen, tvert om fører den menneskeheten tilbake til barbari, og som teknikken nå har utviklet seg, truer krig ikke bare kulturen, men menneskehetens liv.

80

Med bitter skepsis stilte Clemenceau dette horoskop: «Menneskene ligner aper som har stjålet Jupiters lyn. De vil komme til å drepe hverandre til siste mann. Kanskje slipper et dusin negrer unna i Kongo. De skal begynne historien på ny. Samme historien».

85

Enhver som setter seg inn i forspillet til den fransk-tyske krig 1870-71 eller den første og den annen verdenskrig, må bli rystet over blandingen av lettsindighet, dumhet, blindhet og forbrytersk kynisme hos de ledende statsmenn hvis politikk måtte føre til krig. Man sanner det gamle ord om den ringe visdom
90 hvormed verden styres (quantilla sapientia mundus regatur).

Det er ikke sant at krig kommer like uunngåelig og naturnødvendig som vulkanutbrudd og jordskjelv - krigen skyldes menneskene selv, og de angivelig tvingende økonomiske årsaker kunne bli ordnet på en mer økonomisk måte enn
95 ved en masseødeleggelse av menneskeliv og materielle verdier.

Så langt fordømmer jeg krig like skarpt som noen pasifist. Jeg er helt enig i at strid mellom folkene bør avgjøres etter samme prinsipper som strid mellom individene, ad rettens vei, ved voldgiftsdom. Men man må regne med
100 forholdene og menneskene som de er ikke som de burde være, og da må man regne også med de irrasjonelle krefter i menneskesinnet.

Moltke sa: «Den evige fred er en drøm og ikke engang en vakker drøm!»

105 Jo, fredstanken er vakker, som alle store idealer: rettferdighet, sannhet, kjærlighet - de er stjernene som skal lyse for oss stakkars mennesker på vår villsomme vandring. Men krig mellom stammer på stenalderstadiet og krig

110 mellom de høyeststående kulturfolk med en teknikk som nå endog kan frigjøre
og bruke atomenergien, krig går som en stripe av blod gjennom menneskehetens
hele liv.

Skyldes dette noe i selve menneskesinnet - en kamplyst som kanskje særlig
utløses av de mannlige kjønns hormoner? Hingstene kjemper om hoppene, den
115 kastrettede hest er tammere. Psykoanalytikerne hevder at aggresjonsdriften bør få
utløsning.

Men kamplysten kan få utløsning både i åndelig strid og i sportskonkurranse, i
vågsom seilas og klyven i fjell.

120 Allikevel frykter jeg at Moltke ennå lenge vil få rett i at den evige fred er en
drøm. De edleste mennesker, de ypperste tenkere, som Kant, har drømt om den
gjennom tidene, men det tyvende århundre har hatt verdenshistoriens to mest
omfattende, mest ødeleggende kriger, og nå ruster man seg for den tredje.

125 Derfor må jeg ta avstand fra den absolutte pasifisme. Den lærer at man ikke skal
«sette vold mot vold», ikke gjøre motstand, men vende det annet kinn til. Da
vil voldsmannen skamme seg og oppgi sitt forsett. Det er en vakker tanke, feilen
er at den overvurderer de gode sider i menneskesinnet. Engelske myndigheter
130 respekterte Gandhi, nazi-tyske myndigheter ville sendt ham i konsentrasjonsleir
eller gasskammer.

Ved passivitet overfor urett øker man uretten i verden. Den maktsyke viker bare
for overmakt.

135 Den absolutte pasifisme lærer ennvidere at et hvilket som helst folk kan gå «i
spissen for fredsarbeidet» ved hel avrustning selv om andre og større folk
våpner seg. Et slikt «militært vakuum» blir et lett og lokkende bytte for en
erobrer.

140 Samme tanke ligger til grunn når enkelte idealister nekter militærtjeneste; ved å
gå i fengsel og bli martyrer vil de bevege andre til å følge eksemplet, og når
tilstrekkelig mange gjør det, blir krig umulig. Det ligger en naiv mangel på
virkelighetssans, på kjennskap til menneskenaturen i denne fredsresept.

145 Allikevel har jeg stor sympati for dem som av ærlig religiøs og moralsk
overbevisning nekter militærtjeneste (conscientious objectors» kalles de i

England). Til dem hører kvekerne. De handlet så visst ikke av feighet; med stort moralsk mot øver de barmhjertighetsarbeid under krigen, også på slagmarken,
150 de går med i

«det stille tog

inn under kampens bulder,
155 med bønn på alle sprog

og korset på sin skulder».

160 (Bjørnson)

Like stor aktelse nærer jeg ikke for militærnektelse med politiske motiver: de ønsker hæren oppløst for å kunne tilrive seg makten i staten ad revolusjonær vei, ikke etter demokratiets spilleregler. Selv fordømmer de ikke vold. Jeg frakjenner
165 heller ikke dem en viss idealisme - omenn skakk-kjørt - , men de bør ikke føre fredens engletale.

Militærnektelse like forut for eller under en krig er alltid hjelp til fienden, - det har bl.a. Salvador de Madariaga vist med ugjendrivelig logikk «The World's
170 Design», 1938 s. 196 flg.) Hitler hadde intet mot denslags pasifisme - i andre land.

Endelig sier noen: vi trenger bare et «etiketteforsvar», vi stoler på at England eller en annen stormakt vil forsvare vårt land - altså: andre skal ofre sine sønner.
175 Det kaller jeg ikke fredskjærlighet, men trellesinn.

Voldgiftsdom kan dessverre ikke alltid komme til anvendelse. Et undertrykt folk kan føle seg nødt til å gjøre opprør hvis dets rettmessige krav om frihet og passiv motstand etter Gandhi's mønster ikke fører fram. Hvorledes skulle en slik
180 strid kunne bringes inn for en upartisk internasjonal domstol?

Eller tenk på striden i Palestina mellom araberne og jødene, begge med krav på historisk rett til landet. FN er ingen domstol, og det er ennå et åpent spørsmål om forbundet har makt til å gjennomføre delingen på fredelig vis. Hvordan kan
185 denne strid avgjøres ved voldgift?

Hvis fornuft, rettferdighet og menneskekjærlighet hersket i verden, kunne all strid bli løst uten blod, da ville verden ikke kjenne rasefordom og annen
190 undertrykkelse. Men så god er verden ikke, de absolutte pasifister må lære å regne med virkeligheten, de må bli realister. I politikk er virkelighetsfjern idealisme farligere enn selv kynisk realisme.

Selv i en fredelig rettsstat må regjeringen kunne sette politi inn mot voldsmenn,
195 og overfor opprør og forsøk på revolusjon kan den bli tvunget til å bruke tropper hvis det alminnelige politi er for svakt. Dette bør helst unngås, men er dog bedre enn at et mindretall ulovlig skal tilrive seg den politiske makt.

Altså, selv for å sikre statens indre fred trenger enhver regjering maktmidler.
200 Ganske det samme gjelder dens fred utad. I nødsfall når fredelig forhandling og tilbud om voldgift strander, må regjeringen enten kunne kalle folket til vern under våpen eller kapitulere, prisgi statens frihet og selvstendighet.

La oss ikke lenger drøfte spørsmålet abstrakt, la oss ikke tale om imperialismen,
205 om kapitalisme, om stormakter, ikke engang om vanskeligheten ved å sondre mellom angrepskrig og forsvarskrig.

La oss tale om Norge i lys av erfaringene fra 9. april 1940 og fem år under fremmedåket. Nettopp her vil jeg stille spørsmål «fred - forsvar» inn under
210 rettens synsvinkel.

Professor Nikolaus Gjelsvik var som Nansen samtidig fredsvenn og forsvarsvenn. Han sammenfattet sitt syn i tre ord:

215 RETT - FRIDOM - FRED

Helst bør de tone sammen i harmonisk treklang, men ved dissonans blir det spørsmål om verdienes rangorden. Jeg kan dog vanskelig tenke et skille mellom «rett» og «frihet» (jeg ser her bort fra strafferetten). Det kan aldri bli «rett» å
220 røve friheten fra et folk. Et folk som vil undertrykke et annet folk, krenker retten. Men hvor høyt jeg skatter den, kan jeg dog ikke sette freden som den absolutt høyeste verdi, like lite som jeg kan sette livet som den høyeste verdi.

Det kan bli nødvendig for et folk å ofre freden og mange borgeres liv for å hevde

sin rett og sin frihet.

Hvorfor har vi rett til å råde oss selv i dette landet, rett til frihet og fred når vi selv akter andre folks rett til å leve i frihet og fred i sitt eget land? Dette er jo
230 målet for vår utenrikspolitikk, mer krever vi ikke. Vi har ikke kolonier, reiser ikke - bør heller ikke reise - krav på tapt land. Hverken Island eller Færøyene ønsker å slutte seg til Norge igjen, og vi ville ikke kunne verge dem. Og vi bør nå være glad over at vi ikke har kolonier på Øst-Grønland. (Jeg kjempet etter evne mot disse okkupasjonene.) Heller ikke tenker vi på å vinne tilbake Båhuslän,
235 Härjedalen og Jämtland som vi i midten av sekstenhundretallet tapte til Sverige. Vi higer ikke etter noe Norvegia irredenta. Men det landet som etter gangen i vår historie er Norge i dag, det vil vi ha for oss, der vil vi råde selv, det landet vil vi stille best vi forstår, til et godt hjem for slektene etter oss. Det krever vi med den første besitters rett; vi tok det ikke fra noe annet folk.

240

«Gamle Noreg, nørdest i grendom,

er vårt eget ættarland».

245 Det er rettsgrunnlaget vi bygger på. Her har mennesker bodd i minst 10 000 år, de første flyttet inn alt under istiden - kanskje før -, da bare en kyststripe var bart land, omtrent som Grønland. Da isen smeltet og trakk seg tilbake, rykket menneskene etter inn gjennom landet. Det har vært flere innvandringer både i forhistorisk og tidlig historisk tid, og befolkningen er langt fra homogen, den er
250 sammensatt av flere raser, og den er preget av livsforholdene rundt i dette underlige langstrakte landet. Vi skal ikke sørge over denne uensartethet, det er rikdom at ikke alle er støpt i samme form, det hører med i vår velsignede individualisme, i den striden som er en del av vårt liv.

255 Men langsomt, historisk nokså sent, riktig bevisst først fra 1814, grodde frem forestillingen om samhörighet tross all ulikhet. Vestlending, sørlending, østlending, nordlending vokste sammen i forestillingen om det norske folket.

260 Dette folket har gjort landet til hva det er i dag. Det har kostet slit, det koster slit, det vil koste slit, og det er sunt for dette folket - det har ikke alltid vist rygg til å bære «gode tider». Det slitet er det eneste «stålbad» vi trenger.

Dette folket og dette landet hører uløselig sammen, derfor har vi eneretten til

265 det.

Norges forsvar har ingen annen oppgave enn å verge vår rett, vår frihet og vår fred. Derfor er det for oss ikke noen motsetning mellom fredstanken og forsvarstanken.

270

Jeg skal ikke nå drøfte muligheten av å verge landet. Om det har en sakkyndig talt. Vår skjærgård, våre fjorder, våre fjell og våre trange daler gjør det lettere å verge enn å volda Norge. «Det er et svineland å føre krig i», sa en høy tysk offiser. Er viljen der, skal nok også evnen vise seg, og setter vi all vår egen evne inn, er det ingen skam å ta mot hjelp av folk med samme støpning. Men det er en skam å stole på at en stormakt skal kjempe for oss, så vi selv kan spare blod, tårer, svette og penger. - Den som ikke selv vil verne sin rett, frihet og fred, fortjener å tape dem, han vil bli trell for andre folk.

275

280 Vi skal ikke i egenrettferdighet legge all skyld for 9. april 1940 på erobreren, det var en skam for oss selv at vårt land kunne bli hærtatt på en natt.

Skal vi redelig love at den skammen skal ikke ramme Norge en gang til? Nei eller Ja?

285

Kilde

Frihet og menneskeverd. Artikler i utvalg ved August Schou, Oslo 1972

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/fredstanken-forsvarstanken>

290

295

300